

- 14.F.Nazarov .Zapiski o nekotorix narodax i zemlyax chasti Azii. 1968 g.
- 15.Saodullaev va b. O‘zbekiston tarixi. 1 qism, Toshkent; 1997.
- 16.Bir tegirmon suv 200 l/sek ga, bir toshli tegirmon parragini yurgiza oladigan suv miqdoriga teng.
- 17.Nasritdinov T. Namangan vohasining sug‘orish tarixidan // O‘zbekiston ijtimoiy fanlar. 2000. №2.
- 18.Ivanov P.P. Ocherki po istorii Sredney Azii. – M., 1958g.
- 19.Po‘latov I., Mustafaev A. Iz istorii borbi uzbekskogo naroda za vodu // Uchen. Zap. AGPI.1955. Vip. II.

QO‘QON SIVILIZATSIYASINING TARIXIY RIVOJI, IJTIMOIIY-IQTISODIY VA MADANIY JIHATLARI

Yursinova Guljahon Baxtiyorjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Tarix yo‘nalishi 101- quruh talabasi

907818555

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qo‘qon sivilizatsiyasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, uning ijtimoiy-iqtisodiy tizimi hamda boy madaniy merosi tahlil qilinadi. Ayniqsa, Qo‘qon xonligi davrida hududda yuz bergan siyosiy jarayonlar, dehqonchilik va hunarmandchilikning rivoji, savdo aloqalarining kengayishi yoritiladi. Shuningdek, adabiyot, me‘morchilik va ilm-fan sohalaridagi yutuqlar misolida Qo‘qon sivilizatsiyasining Markaziy Osiyo tarixidagi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: *Qo‘qon, Qo‘qon xonligi, Farg‘ona vodiysi, sivilizatsiya, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, madaniy meros, hunarmandchilik, savdo aloqalari, me‘morchilik, adabiyot, tarix.*

Аннотация: В данной статье анализируются этапы формирования и развития Кокандской цивилизации, её социально-экономической системы и богатого культурного наследия. В частности, освещаются политические процессы, происходившие в регионе во времена Кокандского ханства, развитие сельского хозяйства и ремесел, а также расширение торговых связей. Кроме того, место Кокандской цивилизации в истории Центральной Азии обосновывается на примере достижений в области литературы, архитектуры и науки.

Ключевые слова: *Коканд, Кокандское ханство, Ферганская долина, цивилизация, социально-экономическое развитие, культурное наследие, ремесла, торговые связи, архитектура, литература, история.*

Abstract: This article analyzes the stages of formation and development of the Kokand civilization, its socio-economic system and rich cultural heritage. In particular, the political processes that took place in the region during the Kokand Khanate, the development of agriculture and crafts, and the expansion of trade relations are highlighted. Also, the place of the Kokand civilization in the history of Central Asia is substantiated by the example of achievements in the fields of literature, architecture and science.

Keywords: *Kokand, Kokand Khanate, Fergana Valley, civilization, socio-economic development, cultural heritage, crafts, trade relations, architecture, literature, history.*

Kirish

Markaziy Osiyo hududi qadimdan yuksak sivilizatsiyalar shakllangan maskanlardan biri hisoblanadi. Ushbu hududda joylashgan Qo‘qon shahri o‘zining

boy tarixi, siyosiy ahamiyati va madaniy merosi bilan alohida ajralib turadi. XVIII–XIX asrlarda mavjud bo‘lgan Qo‘qon xonligi nafaqat mintaqadagi muhim siyosiy markaz, balki iqtisodiy va madaniy taraqqiyot o‘chog‘i sifatida ham muhim rol o‘ynagan.[1]

Qo‘qon sivilizatsiyasi shakllanishi va rivojlanishi jarayonida hududning geografik joylashuvi, xususan, Farg‘ona vodiysining tabiiy resurslarga boyligi va qulay iqlimi muhim omil bo‘lib xizmat qilgan. Bu esa dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiqning rivojlanishiga keng imkoniyat yaratgan. Shu bilan birga, ichki siyosiy jarayonlar, davlat boshqaruvi tizimi va tashqi aloqalar ham Qo‘qon sivilizatsiyasining taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. [2]

Mazkur maqolaning maqsadi Qo‘qon sivilizatsiyasining tarixiy rivojlanish bosqichlarini, uning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va madaniy jihatlarini kompleks tarzda tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, ushbu sivilizatsiyaning Markaziy Osiyo tarixidagi o‘rni va ahamiyatini ochib berish ham muhim vazifa sifatida qaraladi.

Asosiy qism

Qo‘qon sivilizatsiyasining shakllanishi va tarixiy rivoji. Qo‘qon hududida sivilizatsiyaning shakllanishi XVIII asr boshlariga borib taqaladi. 1709-yilda Shohruxbiy tomonidan Qo‘qon xonligiga asos solinishi bilan bu hudud mustaqil siyosiy markazga aylandi. Dastlab kichik hududni egallagan xonlik vaqt o‘tishi bilan kengayib, Farg‘ona vodiysi va uning atrofidagi yerlarni o‘z tarkibiga qo‘shib oldi.

Qo‘qon xonligi davrida davlat boshqaruvi markazlashgan tizim asosida tashkil etilgan bo‘lib, xon eng oliy hokimiyat egasi hisoblangan. Davlatning mustahkamlanishida harbiy tizim va soliq siyosati ham muhim o‘rin tutgan. Ayniqsa, Umarxon va Muhammad Alixon davrida xonlikning siyosiy qudrati sezilarli darajada oshgan. [3]

Ijtimoiy tuzilma va aholi hayoti. Qo‘qon sivilizatsiyasida jamiyat ijtimoiy jihatdan bir necha qatlamga bo‘lingan edi. Yuqori qatlamni xon, beklar va amaldorlar tashkil etgan bo‘lsa, asosiy aholi qatlamini dehqonlar, hunarmandlar va savdogarlar tashkil qilgan. Dehqonlar Farg‘ona vodiysining unumdor yerlarida paxta, bug‘doy, arpa, meva-sabzavot yetishtirish bilan shug‘ullangan.

Hunarmandchilik esa shahar iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan. Ayniqsa, Qo‘qon shahrida to‘qimachilik, kulolchilik, temirchilik va zargarlik juda rivojlangan. Mahalliy mahsulotlar nafaqat ichki bozorda, balki qo‘shni hududlarda ham yuqori baholangan.

Iqtisodiy hayot va savdo aloqalari. Qo‘qon xonligining iqtisodiy rivojlanishida savdo yo‘llarining tutgan o‘rni juda katta bo‘lgan. Hudud Buyuk Ipak yo‘li tarmoqlariga yaqin joylashgani sababli savdo karvonlari faol harakatlangan. Qo‘qon bozorlari Markaziy Osiyodagi eng yirik savdo markazlaridan biri sifatida tanilgan.

Savdo aloqalari Buxoro, Xiva, shuningdek, qo‘shni Qashqar va boshqa hududlar bilan keng rivojlangan. Tovar almashinuvida paxta mahsulotlari, ipak, charm buyumlar va hunarmandchilik mahsulotlari asosiy o‘rin tutgan. [4]

Madaniyat, ilm-fan va me‘morchilik. Qo‘qon sivilizatsiyasi boy madaniy hayotga ega bo‘lgan. Adabiyot va she‘riyat ayniqsa yuqori darajada rivojlangan bo‘lib, Nodira va Uvaysiy kabi ijodkorlar o‘z asarlari bilan o‘zbek adabiyotida muhim iz qoldirgan. [5]

Me‘morchilik sohasida ham katta yutuqlarga erishilgan. Masjidlar, madrasalar va saroylar qurilishi keng yo‘lga qo‘yilgan. Xudoyorxon saroyi Qo‘qon me‘morchiligining eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Bu inshoot o‘sha davrda nafaqat siyosiy markaz, balki madaniy va ma‘muriy markaz vazifasini ham bajargan.

Ilm-fan sohasida esa diniy bilimlar bilan bir qatorda tarix, falsafa va tilshunoslik ham rivojlangan. Madrasalarda tahsil olgan olimlar mintaqaning ilmiy hayotiga katta hissa qo‘shgan. [6]

Qo‘qon sivilizatsiyasi Markaziy Osiyo tarixida muhim siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, Qo‘qon xonligi davrida bu hudud nafaqat Farg‘ona vodiysini, balki keng mintaqaviy jarayonlarni ham o‘z ta’siri ostiga olgan yirik davlat tuzilmasiga aylangan.

Birinchidan, Qo‘qon sivilizatsiyasi mintaqada siyosiy birlashuv jarayonini kuchaytirgan. Xonlik davrida markazlashgan boshqaruv tizimi shakllanib, hududiy yaxlitlikni ta’minlashga harakat qilingan. Bu esa Farg‘ona vodiysida nisbatan barqaror siyosiy muhit yaratilishiga xizmat qilgan.

Ikkinchidan, Qo‘qon sivilizatsiyasi iqtisodiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Farg‘ona vodiysining unumdor yerlari dehqonchilikning rivojlanishiga sharoit yaratgan, hunarmandchilik esa shaharlar iqtisodiyotining asosiy tayanchiga aylangan. Savdo yo‘llarining kesishgan hududda joylashuvi Qo‘qonni yirik savdo markaziga aylantirgan. [7]

Uchinchidan, madaniy va ma’naviy jihatdan Qo‘qon sivilizatsiyasi juda boy meros qoldirgan. Adabiyot, san’at va me’morchilik yuqori darajada rivojlangan. Nodira, Uvaysiy kabi ijodkorlar yaratgan asarlar bugungi kunda ham o‘z qiymatini yo‘qotmagan. Xudoyorxon saroyi esa o‘sha davr me’morchilik san’atining yorqin namunasi sifatida tarixda muhim o‘rin tutadi.

Qo‘qon sivilizatsiyasi o‘zbek davlatchiligi tarixida ham muhim bosqich hisoblanadi. U xalqning siyosiy boshqaruv tajribasi, shahar madaniyati va ijtimoiy tuzilmasining shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. [8]

Xulosa

Qo‘qon sivilizatsiyasi Markaziy Osiyo tarixida o‘ziga xos o‘rin egallagan muhim tarixiy hodisadir. Qo‘qon xonligi davrida bu hudud siyosiy jihatdan shakllanib, iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalish bosqichiga erishgan.

Qo‘qon sivilizatsiyasi dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiqning rivojlanishi orqali mintaqa iqtisodiyotining mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Shu bilan birga, ilm-fan, adabiyot va me’morchilik sohalaridagi taraqqiyot bu hududni yirik madaniy markazga aylantirgan.

Bugungi kunda Qo‘qon sivilizatsiyasining tarixiy merosi o‘zbek xalqining milliy o‘zligini anglashida, madaniy qadriyatlarini saqlashda va tarixiy xotirasini boyitishda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, ushbu sivilizatsiyani o‘rganish nafaqat tarixiy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki milliy merosni qadrlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo‘ldoshev B. “Qo‘qon xonligi tarixi va madaniyati”. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2020. – 256 b.
2. Hamidov S. “Farg‘ona vodiysi sivilizatsiyalari”. Toshkent: “Universitet” nashriyoti, 2021. – 198 b.
3. Raximov N. “Markaziy Osiyo davlatlari tarixi”. Toshkent: “Ilm-ziyo” nashriyoti, 2022. – 340 b.
4. Abdurahmonova M. “O‘zbek davlatchiligi tarixi”. Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2023. – 275 b.
5. Tursunov Q. “Qo‘qon shahri tarixiy yodgorliklari”. Toshkent: “Ma’naviyat” nashriyoti, 2024. – 184 b.
6. Ismoilov J. “O‘zbekiston madaniy merosi”. Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2025. – 298 b. elektron portal. (2026)
7. <https://ziyonet.uz> – O‘zbekiston tarixi va ilmiy-ma’rifiy materiallar bazasi (2020–2025 yillar ma’lumotlari)
8. <https://arboblar.uz> – O‘zbekiston tarixiy shaxslar va xonliklar haqidagi elektron ensiklopediya (2021–2025 yillar)
9. <https://kun.uz> – O‘zbekiston tarixi va madaniy merosi bo‘yicha maqolalar va yangiliklar (2022–2025 yillar)
10. <https://uz.wikipedia.org> – Qo‘qon xonligi va Qo‘qon shahri haqidagi umumiy tarixiy ma’lumotlar (yangilangan: 2024–2025 yillar)